

Tartu Akadeemiline Musse ja muusikategemine 19. sajandi esimesel poolel (1814–1844)

Geiu Rohtla

Otium reficit vires

■ 19. sajandi esimesel poolel oli Euroopa ja ka Eesti linnades muusikaelu võtmas kuju, mis tänaseks on muutunud toimivaks kontserdielu praktikaks. Tänapäevaste muusikaelu organisatsioonide alged on 18. sajandi teise poole ja järgnenud sajandivahetuse jooksul tekkinud muusikaseltsides, muusikauhingutes ja filharmooniates. Nende loomise impulsiks oli omakorda valgustusajastul seltskondliku muusikaharrastuse kasv keskklassi seas. Kujunev muusikaelu ning kontsertide korraldamine olid tihedalt seotud seltsieluga. 18.–19. sajandi vahetuse Tartus ei tekkinud kontserte korraldavat eraldi organisatsiooni, kuid mõ-

nevõrra asendasid seda linna ajaviiteühingud – väikelinnades ei pruukinud huvilisi eraldi muusikauhinguks jätkuda, ent muusikaline tegevus oli seltsides ja klubides tähtsal kohal, nii ka Tartus 1814. aastal asutatud ülikooli ajaviiteühingus, Akadeemilises Musses. Vaadeldes Tartu kontserdielu kujunemist 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi algupoolel,¹ on silmanähtav, et Akadeemilise Musse loomine oli siinse avaliku muusikaelu jaoks tähelepanuväärne sündmus, mõneks ajaks sai sellest isegi linna keskne kontserdipaik.

19. sajandi esimesel poolel kujunes Akadeemiline Musse Tartu ülikoolirahva oluliseks kooskämiskohaks. Organisatsiooni tegutsemise esimene etapp oli ajavahemik 1814–1844. Aastatel 1845–1856 tegevus soikus, sest majja (Ülikooli t. 16) kolis ajutiselt ülikooli kliinik. 19. sajandi teisel poolel tegutses Akadeemiline Musse kuni 1891. aastani, lõpetades aktiivse tegevuse venestamise surve.² Ühingust puudub üldisem käsitlus, kuid katketena on temast kirjutatud Tartu või Tartu ülikooli ajaloo töodes,³ samuti seoses teatriajaloo teemaga.⁴ Käesoleva artikli põhilised allikmaterjalid pärinevad Eesti Ajalooarhiivis asuvast Akadeemilise Musse fondist 2669 ja kohaliku ajalehe Dörptsche Zeitung teadetest. Arhiivifond sisaldab protokolliraamatuid, säilinud on ka liikmete nimekirju, inventariraamatuid ja muid materjale. Nimetatud allikate põhjal on võimalik saada ülevaade nii Akadeemilise Musse organisatsioonilisest ülesehitusest, liikmeskonnast, ruumidest, rahalistest vahenditest – sellest

¹ G. Rohtla. Tartu muusikaelu 1789–1802. – Valgeid laike eesti muusikaloost. Eesti Muusikaloo Toimetised 5. Tallinn, 2000, lk. 7–56; G. Rohtla. Tartu kontserdielu XIX sajandi kahel esimesel aastakümnel. Muusikateaduse magistritöö. Tallinn, 2001 (käsikiri Eesti Muusikaakadeemias); G. Rohtla. Tartu kontserdielu korraldus XIX sajandi esimesel veerandil. – Teater. Muusika. Kino 2002, nr. 11, lk. 48–55.

² Akadeemilise Musse tegevuse kohta 19. sajandi teisel poolel leidub lisaks Eesti Ajalooarhiivile (EAA, f. 2669) dokumente Tartu Ülikooli Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonnas (TÜR KHO, f. 27). Eesti Vabariigis nimetati ülikooli juures tegutsevat saksa seltsielu organisatsiooni samuti Akadeemiliseks Musseks, selle kohta on andmeid aastate 1920–1936 kohta (EAA, f. 2669).

³ Nt. Tartu. Tartu, 1927; Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu. Tartu, 2005; E. V. Petuxov. Imperatorskij Jur'evskij, byvsij Derptschij universitet za sto let'' ego suščestvovanija (1802–1902), 1. kd. Tartu, 1902; Tartu Ülikooli ajalugu, 2. kd. Tallinn, 1982.

⁴ M. Salupere. Tartu teatrikeeld ja keeluaegne teatrielu. – Goethe Tartus. Eesti Goethe-Seltsi aastaraamat II. Tartu, 2000, lk. 204–215; E. Kampus. Tartu saksa teatri ajaloo. – Tartu, baltisakslased ja Saksamaa. Tartu, 1998, lk. 167–189; E. Kampus. Geselliges Leben, Zeitvertreib und Unterhaltung der Deutschen im 19. Jahrhundert in Dorpat. – Festschrift für Vello Helk zum 75. Geburtstag. Beiträge zur Verwaltungs-, Kirchen- und Bildungsgeschichte des Ostseeraumes. Tartu, 1998, lk. 333–368.

tuleb juttu artikli esimeses pooles – kui ka tegevusvaldkondadest: kirjanduslikest vestlusringidest ja lugemisvarast, ajaviitemängudest, teatrietendustest, aiaõhtutest ning tantsu- ja muusikaõhtutest. Artikkel on kirjutatud taotlusega tõmmata allikatest “niitidena” välja just neid fakte ja liine, mis seostuvad muusikaeluga Akadeemilises Musses. Ühingu paljudest tegevustest on artikli teises pooles keskendutud just muusikaõhtute ja ballide korraldusele, samuti muusikategijatele, publikule, musitseerimiseks vajalikele esemetele ning vaadeldud on perioodi, kui muusikategimine ja kontserdielu olid seal suhteliselt aktiivsed. Käesoleva teema käsitlemisel on üks huvitavamaid, kuid ühtlasi suurimaid probleeme repertuaar. Mida Akadeemilise Musse kontsertidel ja eriti seltsisisel muusikaõhtutel täpselt mängiti, selle kohta andmed peaaegu puuduvad. Eesti Ajalooarhiivis⁵ pole leidunud Tartu kuulutusi 19. sajandi esimesest poolest ja ajalehes hakati kavu trükkima ainult üksikjuhtudel alles 1830. aastatest. Sajandi teisel poolel oli esitusele tulevate teoste lehes teatamine levinud, kuid see aeg jääb siinse teema ajalistest piiridest välja.

1. Akadeemiline Musse (1814–1844)

1.1. Ajaviiteühingute areng Baltimaades ja Tartus

18. sajandi lõpupoolel tekkis Baltimaade linnadesse ajaviiteühinguid, millesse kuulus nii linnakodanikke kui ka aadlikke. Ühingud ehk klubid olid olemuselt sarnased ning loodud põhiideega veeta aega sisukalt ja harivalt, seisustes vahet tegemata. Seltskondlik lävimine ja meelelahutus väljendasid rohkemal või vähemal määral tollast eneseharimissoovi ja

eneseteadvuse kasva(ta)mist, eriti neis sotsiaalsetes kihtides, kuhu kuulusid ametnikud, arstid, ohvitserid, pastoriid, haritlased, kaupmehed, käsitöölised, samuti valgustatud aadel. Valgustusajastu ideedest lähtuvalt ei pidanud selts/seltskond (*Gesellschaft*) või laiemalt publik, sh. kontserdipublik tähendama lihtsalt inimgruppi, vaid teadlike ja üksteise ees võrdsete üksikisikute kooslust.

Klubide sünnimaa on Inglismaa, kust see institutsioon laienes kogu Euroopasse (Peterburi vanim klubi oli näiteks inglaste ja teiste välismaalaste jaoks 1770. aastal asutatud *Englische Klub*). Vene keisririigi Balti provintides kujundasid toimuvat peamiselt saksa kultuurimudelid. Valgustusajastu tippfaasis 1780. ja 1790. aastatel oli Saksamaal ühingute moodustunud juba tihe võrgustik. Mitmekülgse tegevusega ühingute kõrval leidis kindla tegevussuunaga seltsed, mis ei välistanud aga samas muid tegevusi. Saksamaal olid enim levinud lugemisseltsid.⁶ Vanimad nendest pöörasid kirjanduslike huvide kõrval tähelepanu moraalile, vahel ka patriootlikele ideedele ning soovile osaleda aktiivselt ühiskonnaelus. Viimastel oli tähtis roll Prantsuse revolutsiooni aegsel Saksamaal (kaasaegsed nimetasid Mainzi jakobiine “klubistideks”).

Baltimaade ajaviiteühingud olid või hoiti poliitilistest eesmärkidest siiski vabad. Indrek Jürjo, kes on uurinud valgustusaegsete Tallinna klubide taustal seltside üldist arengut ja mõjutusi Euroopas, sh. Baltimaades, rõhutab lugemisseltside tegevuses rohkem kultuuripüüdlusi ja toob ajaviiteühingute puhul välja primaarse eesmärgina hästi funktsioneeriva seltskonnaelu.⁷ Ta juhib ka tähelepanu, et valgustusajastu ajaviiteühingud kasvasid välja mitteorganiseeritud seltskonnaringide ja sõpruskondade baasil

⁵ Uuritud on selle pilguga eriti Tartu Politseivalitsuse fondi nr. 1880 ja Tartu Magistraadi fondi nr. 995 materjale. Artiklis on tehtud üldistusi kontsertide ülesehituse ja repertuaari kohta, tuginedes mõnede teadetele ajalehes, võrdlusmaterjalidele Läti Akadeemilisest Raamatukogust (R 6732–6751: *Theater-[und Concert-]zettel* 1800–1820, *Concert Anzeigen* 1801–1839) ning tollastele üldlevinud kontserditavadele.

⁶ Lugemisseltside tegevuse algusest Baltimaades vt. lähemalt: I. Jürjo. *Lesegesellschaften in den baltischen Provinzen im Zeitalter der Aufklärung. Mit besonderer Berücksichtigung der Lesegesellschaft von Hupel in Oberpahlen.* – *Zeitschrift für Ostforschung* 1990, lk. 28–56.

⁷ I. Jürjo. *Die Klubs in Reval im Zeitalter der Aufklärung.* – *Reval, Handel und Wandel vom 13. bis zum 20. Jahrhundert.* Lüneburg, 1997, lk. 339–362.

(“Kränzchen”, “Picknicks”). Viimaste tekeaega on aastaarvulise täpsusega raske määratleda. Tüüpiline oli, et eriti pikkadel talveõhtutel kogunes üks seltskond paar korda nädalas mõnesse esinduslikku hoonesse, kus ajaviiteks mängiti ja peeti söömaaega. Suvisel ajal viibiti roheluses. Varaseim kirjalikult fikseeritud teade seltskonnaõhtutest (“Club”, “Abendgesellschaften”) Eestimaa pealinnas Tallinnas on 1777. aastast külaliste- ja kohvimaja Stadt Hamburgi omaniku Benedict Georg Wittti juurest.⁸ 1780. aastail tekkis mitu mitteorganiseeritud seltskonda Liivimaa pealinnas Riias ja neid oli tõenäoliselt ka Tartus.

18. sajandi keskpaigast alguse saanud vabamüürluse ning lugemisseltside kõrval olid privaathühingud (“Privatvereinigung”) selle piirkonna üks varasemaid ühinguorme.⁹ Esimesed organiseeritud, s. t. oma põhikirja ja kindla liikmeskonnaga ajaviiteühingud asutati Eesti- ja Liivimaa alal 18. sajandi lõpus esmalt suuremates linnades Tallinnas 1781., Riias 1787., Pärnus 1790. ja Tartus 1791. aastal. Hiljem tekkis neid veel Narvas, Viljandis, Valgas, Kuressaares, Haapsalus ja Paides. Märgatav on, et arvatavasti Peterburi mõjul oli Eestimaa alal ühingutele omasem inglise ja prantsuse traditsioonist lähtuv nimetus “Klubb” (ingl. *club*: ‘kambaks ühinemine’), Liivimaa piirkond järgnes rohkem Riia eeskujule, kus ühingutele levis ka saksapärase määratlus “Musse” (sks. *Musse*, *Muße*: ‘vaba aeg’, ‘jõudeaeg’).¹⁰

Klubides, “mussedes” peeti oluliseks

kirjandusteoste ja perioodiliste väljaannete (ette)lugemist, korraldati balle, muusikaõhtuid ning mõnel pool teatrietendusi, harrastati ajaviitemänge ja veedeti aega aias. Klubi tegevuse põhimõtted ja eesmärgid olid peaaegu kõikjal omavahel vastavuses ning kinnitatud trükitud või käsikirjalises põhikirjas. Sellesse regulaarsesse ja suhteliselt kinnisesse seltskonnaellu töid vaheldust eriti aastalaada ajal tihedamini korraldatud ballid ja kontserdid. Kui ühing soostus, võimaldati oma hoones esineda linna külastanud rändkunstnikel. Reisimine oli muusikute, kunstnike ja näitetruppide seas tavaks. Linnapubliku meelelahutus oli üldse seotud mitmesuguste artistide ülesastumistega, nende hulgas leidis kunstratsutajaid, akrobaate ja trikimeistreid, võeti kaasa võõramaiseid loomi. Näidati keemilisi-füüsikalisi katsetusi ja uusi mehaanikaimesid või ruumi- ja kunstielamusi pakkuvaid leiutisi, avatud olid vahakujude kabinetid.¹¹

Nagu eespool öeldud, taotleti ajaviiteühinguis valgustusajastu mõtteviisist tulenevalt üldiselt seisusliku vahetegemise kaotamist. Baltimaadele oli siiski iseloomulik, et üks sotsiaalne kiht või ringkond hoidis omavahel kokku ning klubid jäid teiste suhtes küllaltki suletuks.¹² Tartus tekkis enam-vähem samaaegselt kaks seltsi: *Gesellschaft der Musse* (ka lihtsalt *Musse*, *dörptsche Musse*, *alte Musse*; asutati vkj. 17. novembril 1791) ning *Bürgermusse* (sks. ‘linnakodanike jõudeaeg’; asutati 23. novembril 1791). Kaks ühingut erinesid teineteisest liikmeskonnalt ning sellega olid ka Tartu sakslased tõmmanud endi vahe-

⁸ I. Jürjo. Die Klubs in Reval im Zeitalter der Aufklärung. *Op. cit.*, lk. 341.

⁹ Esimene Vabamüürlaste Loož asutati Eesti- ja Liivimaa alal Riias 1750. aastal. I. Jürjo. *Op. cit.*, lk. 341, 360–361.

¹⁰ Saksa *Die Musse* või *die Muße* (sün. *die Erholung*, *die Erheiterung*) tuleneb vanast ülemsaksa põhiverbist *müssen* ehk *müßen* (sks. ‘pidama’). Verbi esialgne tähendus, ‘vaba aega millegi jaoks olema’, hakkas aja jookkul seonduma ‘vältimatu, hädavajaliku tegevusega’. Nimisõna *Muße* tähistas algupäraselt ‘ruumi’ või ‘mängutuba’, kus oldi ‘vaba’ ning on seejärel saanud ‘vabaduse’, ‘millestki vaba olemise’, ‘vaba aja’ tähenduse. Kirjaviisilt lähedane mõiste *die Muse* tähendab ‘muusat’ (kr. *musā*: kunstide-teaduste jumalanna < kr. *mouseion*, ld. *musaeum*: ‘muusade tempel’ < kr. *musikē*: ‘muusade kunst’). Sõnad *Musse* ja *Muse* pole keeleajalooliselt teineteisega seotud. Fr. L. K. Weigand. Deutsches Wörterbuch. 2., verbesserte und vermehrte Auflage, 2. kd. Gießen, 1876, lk. 160–165.

¹¹ M. Teemus. Reisides toas. Pano-, kosmo- ja dioraamadest Tallinnas ja Tartus (1826–1850). Tartu, 2005; E. Kampus. Tartu aastalaat XIX sajandi esimesel poolel. – Kodulinna Tartu. Tartu, 1980, lk. 122–132.

¹² I. Jürjo. *Op. cit.*, lk. 347 jj.; E. Jansen, J. Arukaevu. Saateks. – Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojaühiskonnast rahvusriigini. Tartu, Tallinn, 1995, lk. 7–43.

le piiri just seisusest lähtuvalt.¹³ *Gesellschaft der Musse* liikmeteks olid põhiliselt literaadid, ametnikud, ohvitserid ja kaupmehed ning sinna kuulus ka aadlikke. Bürgermusse oli algselt linna käsitöölise ühing, hiljem liikmeskond mitmekesisus, kuid nende tegevus jäi üldiselt lihtsakoelisemaks. Esialgu asusid mõlemad Tartu “mussed” raekoja platsil. Bürgermusse hilisem ja kauaaegseim maja Uueturu tänaval (Tartu praeguse uue kaubamaja kohal) osteti 1813. aastal. Nimetatud saksa ühingute tegevus lõppes 1940. aastaks ja nende hooned purunesid Teise maailmasõja käigus.

Eesti kultuuriloos on olnud rohkem juttu Tartu Bürgermussest alates ajast, kui linnas oli juba aktiivne eesti seltskond, seltsiliikumine oli jõudnud juurduda ka eestlaste seas ning tegutses Vanemuise selts oma maja ja aiaga. Tartu muusikakultuuri seisukohalt on märkimist väärt, et 19. sajandi lõpus oli Bürgermusse saal sakslaste põhiline kontserdipaik ja vahel üürisid saali kontsertideks ka eestlased.¹⁴ Sada aastat varem, 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi esimesel poolel näib Bürgermusse roll vähemalt linna avalikus või poolavalikus seltskonnaelus veel väga tagasihoidlik. Sellest ajast pole teada sealsetest kontsertidest, millest oleks teatatud ajalehes, küll on aga 1818. aasta põhikirjas märgitud laupäevaseid ühingusiesiseid “musseõhtuid”, kus tehti muusikat (*Musikabende*) või tant-siti.

Gesellschaft der Musse kujundas võrreldes Bürgermussega linna avalikku seltskonnaelu palju rohkem ja selle ühingu liikmete kunsti-huvid olid tõsisemad. *Gesellschaft der Musse* võttis vastu linna saabunud külalismuusikuid ja Tartu kontserdielu “süda” oli 18. sajandi

lõpu- ja 19. sajandi esikümnendil veel nende hoones. Pärast ülikooli ajaviiteühingu Akadeemilise Musse asutamist jäi nende tegevus muusikaelu seisukohalt tagaplaanile, kuid oli intensiivsem sajandi keskpaiku. 1830. aastatel selts lõhenes, *Gesellschaft der Musse* järel loodi 1835. aastal *Ressource-Club* (või “Gesellschaft der Ressource”, “Ressource”), kuhu läks üle endise seltskonna liikmeid. Nende kõrvale tekkis *Commerz-Club*, mis kultuuriharrastuse poolest polnud järgneval ajal kuigi silmapaistev.

Enne Akadeemilise Musse asutamist eelistasid 1802. aastal taas avatud ülikooli professorid vabal ajal *Gesellschaft der Musse* külastamist. Üliõpilased käisid meelsamini Bürgermusses. Ent linnakodanike jõudeaeg sai Bürgermusses sellega niivõrd häiritud, et tekkisid konfliktid kuni füüsiliste kokkupõrgeteni ja tudengitel keelati Bürgermusses käimine.

1.2. Akadeemilise Musse asutamine

Pärast ülikooli taasavamist 1802. aastal suurenas Tartus kiiresti teistest seltskonnakihtidest veidi erinev akadeemiline ringkond ja tekkis vajadus oma seltsielu koha järele. Algul käisid üliõpilased, professorid ja ülikooli ametnikud olemasolevates Tartu mussedes. Rektor Georg Friedrich Parrot (1767–1852) plaanis küll juba 1803. aastal asutada ülikoolile eraldi seltsi, kuid Akadeemilise Musse loomiseni jõuti siiski alles 1814. aastal. Esialgu pidi organisatsioon kandma nime *Museum für Kunst, Litteratur und Erholung*, mis annab teada ühingu peamistest eelistustest.¹⁵ Akadeemilise Musse loomise aktiivsem ettevalmistamine algas 1814. aasta suvel. Asutamise otsus on kinnitatud 1814. aasta 8. juulil.¹⁶ Avalik teade ühingu loomisest ilmus

¹³ Vahemärkusena olgu öeldud, et “Bürgermusse” polnud seega “Gesellschaft der Musse” hilisem nimetus (vrd. I. Jürjo. *Op. cit.*, lk. 342) ega paralleelnimetus (vrd. G. Rohtla. Tartu muusikaelu 1789–1802. *Op. cit.*, lk. 11).

¹⁴ G. Rohtla. Muusikaelu Tartus 19.–20. sajandi vahetusel ja Berliini Filharmoonikute kontserdid. – Muusikaelu Eestis 20. sajandi algupoolel. Eesti Muusikaloo Toimetised 7. Tallinn, 2005, lk. 16–51.

¹⁵ Sks. ‘kunsti, kirjanduse ja puhkuse tempel’, vrd. viitega 10. Ühingu hilisemad nimekujud allikates on: *Akademische Musse* või *academische / akademische Musse zu Dorpat*. Nime on eesti keelde tõlgitud: Akadeemiline Ühing, Akadeemiline Klubi, Akadeemiline Muss, Akadeemiline Musse. Käesolevas artiklis on eelistatud viimast varianti.

¹⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 2, l. 1. Põhikirja käsikiri, 1839; vt. ka EAA, f. 1880, n. 2, s. 1348, l. 1. Tartu Politseivalitsus: Akadeemilise Musse asutamist ja tegevust puudutavad kirjad, protokollid, määrused, 1814–1838.

kohalikus ajalehes oktoobri keskel.¹⁷ Kutseks saadeti ka eraldi trükilehti.¹⁸ Akadeemilise Musse avaball toimus 1. novembril 1814 praegu von Bocki majaks hüütud hoones Ülikooli tänaval. Üks asutajaliikmetest, professor Karl Morgenstern (1770–1852) on jäädvustanud oma päevikusse muljeid avamisest kui väga arvuka külaliste hulgaga peost, kus ruumid muutusid ruttu palavaks.¹⁹ Ühingu tegevusaastaid loetigi edaspidi 1. novembrist ja asutamise aastapäeva tähistati alati kontserdi ehk balliga. Akadeemilise Musse arvukatest kontsertidest esimene toimus 14. novembril 1814. aastal.²⁰

Ühingu asutamise tagamail oli rohkem ja ulatuslikumaid põhjusi kui ainult tollane vahetegemine linna akadeemilise ja mitteakadeemilise elanikkonna vahel. Et Tartu ülikool oli tollal saksa ülikool Vene impeeriumis, tähendas see, et eriti üliõpilaste vaba aja harrastused ja koosolemised olid poliitilise tähelepanu all. Hirmust üliõpilaste kogunemiste ees olid 1804. aastal näiteks keelatud Tartus kõik teatrietendused, küll ettekäändel, et tudengid ei tegele muidu piisavalt õppimisega. Ühing, kus vaba aja harrastustesse oleksid korraga haaratud üliõpilased, õppejõud, ülikooli ametnikud ja mingil määral linnarahvast, oli antud olukorras Tartu professorite mõneti leidlik kompromisslahendus: vaba aega jäi üliõpilastele nii või teisiti, kuid Vene valitsusametnike jaoks pidi piisama, et nad veetsid vaba aega koos õppejõududega.²¹

1.3. Põhikirj

Varase Akadeemilise Musse põhikirjast on säilinud eri ajahetkest pärinevad kaks käsikirjalist²² ja kaks trükitud varianti.²³ Teistest erineb 1814. aasta trükivariant, mis on oluliselt lühem, kuid põhiteemad on kõigis suuremate erinevusteta samad. Määratud on liikmeskonna koosseis ja liikmeks-olemise tingimused, juhatuse valimise kord, juhatuse ülesanded, tegevusalad, rahaasjade korraldus, reeglid seltskonnaõhtuteks ja pileтите ostmiseks. Põhikirja töötasid välja ülikooli õppejõud.²⁴ Hilisemal korregerimisel kaasati ka teisi, sh. üks üliõpilane,²⁵ millest kasvas põhikirja teine, 1840. aasta trükk. Järgnevalt on põhikirja sisu kokku võetud tuginedes esimesele trükitud põhikirjale aastast 1814.

Esimene põhikirja algab Baltimaade ajaviiteseltside üldist olemust avava sissejuhatusega, kus öeldakse, et Tartu Keiserlik Ülikool asutab Akadeemilise Musse, et võimaldada nii oma liikmetele kui ka ülejäänud kohalikule haritud elanikkonnale sündsast ning mitte üleliia kallist ajaviidet. Ühingu eesmärgina rõhutatakse samas mitte lihtsalt seltskondlikku meelelahutust, vaid selle vürtsitamist kirjan-duse ja kunstidega. Järgneb vabanduselaadne tagasihoidlik selgitus, et haritud inimeste vaba seltskond ei vaja tegelikult seadusi, kuid kokkuleppeks on mõned tingimused vajalik kirja panna, sest nendest kinnipidamisel kujuneb tõesti soovitud seltskond. Esimesed põhikirjapunktid annavad teada: (§1) selts koosneb

¹⁷ Dörptsche Zeitung 14.10.1814.

¹⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 22, l. 9. Protokolliraamat, 1814; EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 175–176p. Protokolliraamat, 1839–1845.

¹⁹ TÜR KHO, f. 3, Mrg DXCV. Meine Beschäftigungen 1813–1815, 10. kd., lk. 193.

²⁰ Dörptsche Zeitung 11.11.1814.

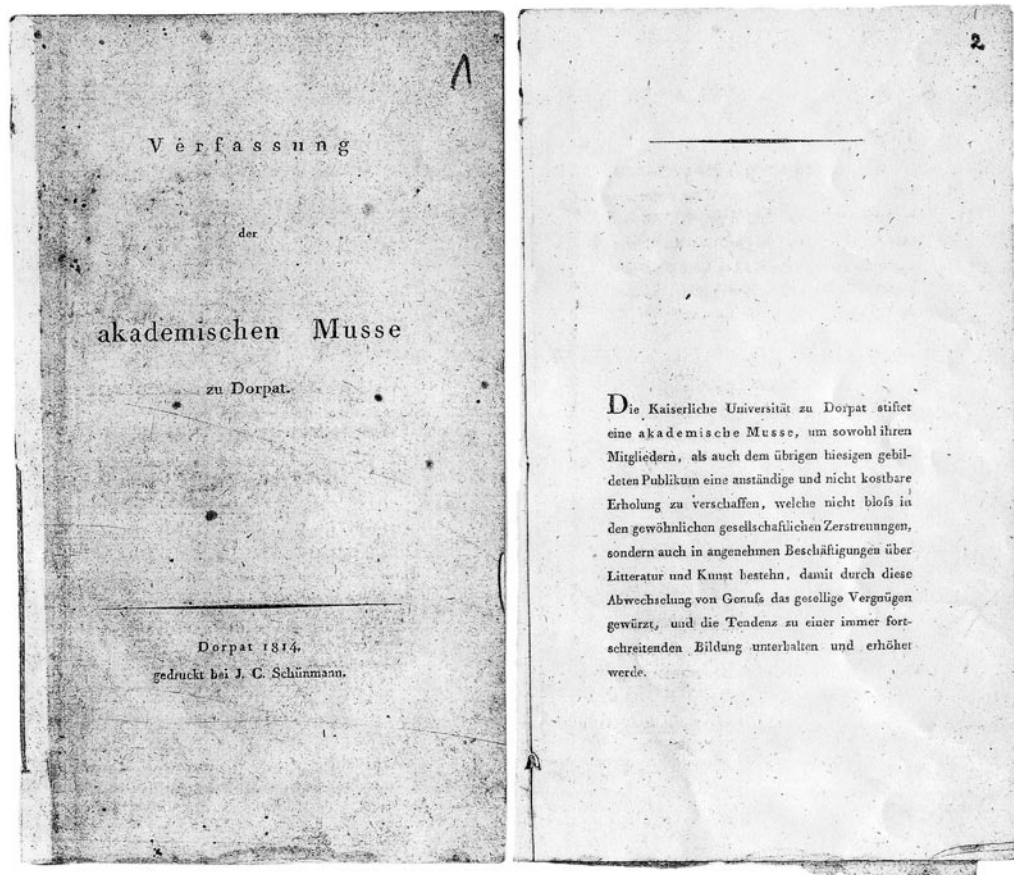
²¹ Vt. ka L. Leppik. Rektor Ewers. Tartu, 2001, lk. 178.

²² EAA, f. 2669, n. 1, s. 22, l. 31–41. Protokolliraamat, 1814; põhikirja käsikirja 1814 (mustand), sisaldab 54 punkti; EAA, f. 2669, n. 1, s. 2. Grund-Gesetze der akademischen Musse zu Dorpat. Põhikirja käsikirja 1839, sisaldab 48 punkti.

²³ EAA, f. 2669, n. 1, s. 1, Verfassung der akademischen Musse zu Dorpat. J. C. Schünmann, Dorpat, 1814. Põhikirja trükk 1814, sisaldab 24 punkti; EAA, f. 2669, n. 1, s. 3. Grundgesetze der bei der Kaiserlichen Universität bestehenden Gesellschaft zur geselligen Erheiterung genannt die akademischen Musse. J. C. Schünmann's Wittwe, Dorpat, 1840. Põhikirja trükk 1840, sisaldab 48 punkti.

²⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 22, l. 9. Protokolliraamat, 1814.

²⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 44, l. 1. Põhikirja muudatuse protokollid, 1836.

Põhikirja trükk 1814.

algsest professoritest, seejärel ülejäänud õppepersonalist, ülikooli sündikust, sekretärist, üliõpilastest, linna kirikuõpetajatest, kooliõpetajatest ja teistest haritud publiku esindajatest, keda kutsutakse organisatsiooni liikmeteks. (§2) Kõigi teiste vastuvõtmist liikmeks hääletatakse, selles peab osalema vähemalt 80 seltsi liiget. Nimetatud arvumiinimum ning hääletenamus $\frac{3}{4}$ on tingimused ka iga muu hääletamise puhul. (§3) Peale tavaliikmete nimetab selts auliikmeid, kelleks on vaid väga silmapaistvad ja mitte Tartus asuvad isikud. Tema osaluse(tasu) arvestab selts enda suhtes kui erilist au. Tema nimetamine toimub ilma hääletuseta ja juhatuse initsiatiivita.²⁶

Järgnevates punktides (§4–13) on kirjas

seltsi siseinformatsiooni liikumist, koosolekute korda ja organisatsioonilist ülesehitust puudutavad üksikasjad, millest tuleb osalt juttu järgmises alapeatükis. Edasi on põhikirjas juttu seltsi tegevustest: (§14) tavapärase tegevustena on märgitud suhtlemine, arutlemine ehk vestlemine (*Conversation*), ajalehtede ning ajakirjade lugemine, seltskondlikud mängud, v. a. hasartmängud, ning kirjanduslikud õhtud (*litterarischen Unterhaltungen*). Kirjanduslike õhtute all mõisteti huvitavate teemade teatavaks tegemist teaduse ja kunsti valdkondades, näiteks tähelepanekud uute avastuste, erakordsete kunsti- või loodusobjektide, haruldaste raamatute, vasegravüüride või maalide kohta, loeng huvipakkuvatest trü-

²⁶ Akadeemilise Musse dokumentides kajastub aastakümneid hiljem (1842) auliikmena Karl Morgenstern, kes oli kahtlemata linna üks väljapaistvamaid inimesi. Morgenstern elas sel ajal siiski Tartus. EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, 30p. Protokolliraamat, 1840–1856.

kis ilmunud või mitte ilmunud kirjatöödest, kohalike kunstnike tööde näitus ning lõpuks ka üksikküsimusi käsitlevad populaarteaduslikud (*populaire Vorlesungen*) loengud. Isikul, kes soovis taolist üritust läbi viia, tuli sellest vastava valdkonna esimehele teatada vähemalt päev varem. (§15) Seltskond võis koguneda igal õhtul kella 18–22 ajal, misjärel tuled majas kustutati. Päeva teistel tundidel avati uks lugemistuppa, et seal ajalehtede ja ajakirjadega tutvuda. (§16) Iga liige võis seltsi tavalistel õhtutel kaasa tuua külalise, s. t. isiku, kes polnud sellest linnast. Külaliste kirjapanemise jaoks oli sisse seatud eraldi kaust.²⁷

Põhikirja viimane osa (§17–24) kinnitab juhised balli- ja kontserdiõhtuteks, piletite eest ja liikmemaksude tasumiseks ning üldisi seltsikassa ja vara uuendamise küsimusi. Sellest kõigest ja kooskõlast või lahkkelidest tegelikkusega räägib kogu ülejäänud artikkel.

1.4. Organisatsiooni struktuur, liikmeskond ja rahalised vahendid

Põhikirja järgi oli Akadeemilise Musse eesotsas juhatus, mis koosnes direktoritest (*Directoren*) ja üliõpilaste hulgast valitud esimeestest (*Vorsteher*). Juhatus valiti igal aastal üldkoosolekul (*Generalsammlung*), millel oli organisatsiooniliselt kõrgeim otsustusõigus. Kindel osa direktoritest pidi olema õppejõudude ja ülikooliga seotud liikmete hulgast, teised võisid olla liikmed väljastpoolt ülikooli. Erinevatel aegadel oli direktoreid juhatuses kuus kuni üheksa ja sama palju oli juhatuses esimehi. Juhatus vastutas majanduslike küsimuste, dokumentide korrashoiu ja seltskonna tegevusalade korralduse eest. 1830. aastate dokumentidest selgub, et iga direktori ülesandeks oli üks kindel ala ja teda nimetati vastavalt kas majandus-, kassa-, maja-, aia-, teatri-, balli-, muusika- vm. direktoriks. Ühe direktori alluvuses võisid olla ka mitu valdkonda. Direktoreid abistasid üliõpilastest esimehed. Direktoril ja

esimehel, kellel polnud konkreetset vastutusala, oli eelkõige esindav roll. Nad pidid olema üritustel kohal, lisaks mõningaid õhtuid ajaviitega sisustama. Kogu Akadeemilise Musse liikmeskonda puudutavad määrused tehti teatavaks ringkirjas või üldkoosolekul.

Akadeemilise Musse liikmeskond jagunes kahte rühma – suurem neist koosnes ülikooliga seotud isikutest (üliõpilased, õppejõud, ülikooli juures töötavad isikud), teisel rühmal polnud ülikooliga otseseid sidemeid (Tartu või selle ümbruses elavad aadlikud, vaimulikud, haritlased ja ka mõned kaupmehed). Liikmete koguarvust 70–80% olid üliõpilased, ülikooliga seotud liikmeid oli üldse kokku ümmarguselt 80–90%.²⁸ 1832. aasta teisel poolel oli Akadeemilises Musses näiteks 103 üliõpilast, 22 õppejõudu ja ülikooli töötajat ning 17 liiget väljastpoolt ülikooli. Protsentides oli sel aastal seega ühingus üliõpilasi 73%, õppejõude ja ülikooli töötajaid 15% ning mujalt liikmeid 12%. Üliõpilasi oli sellal ülikoolis kokku üle viiesaja. Ajapikku oli vahe ülikoolis õppivate ja ühingusse kuulunud üliõpilaste arvu vahel järjest suurenenud. Üliõpilaste ja professorite arv ülikoolis küll kasvas pidevalt, kuid kõik ei kuulunud Akadeemilisse Mussesse või olid nimekirjas ajutiselt. Peamiseks probleemiks, miks liikmete arvu polnud võimalik suurendada, loeti ruumipuudust.²⁹ Akadeemilise Musse liikmete üldarv oli 19. sajandi esimese poole jooksul pidevalt 150 ümber. Teiste hulgas äratavad tähelepanu muusikuist liikmed (*musikalisches Mitglied*). Oskustega pillimehi vajati muusikategemiseks ning selle eesmärgiga liikmeks kutsutud ei pidanud üldjuhul liikme aastamaksu maksma. Aastamaks oli kõigile 15 rubla, esimesel Akadeemilisse Mussesse kuulumise aastal 30 rubla. Liikmemaksu kogus liikmeraamatu pidaja (*Director des Album*). Ta kandis sisse ka uued ja kustutas äraläinud liikmed nimekirjast.

Akadeemilise Musse suurimateks väljaminekuteks olid ruumide üür, kütte- ja valgustuskulud. Raha kulus ka muusikute palgale,

²⁷ Nt. EAA, f. 2669, n. 1, s. 19. Külalisteraamat, 1816–1817.

²⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 10–17. Liikmenimekirjad, 1814–1844.

²⁹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 43, l. 44. Protokolliraamat, 1835.

uksehoidja palgale ja riitusele, ajalehekuulutustele, lehtede tellimisele, köitmisele, erinevate esemete hankimisele.³⁰ Põhiliseks sissetulekuks olid liikmemaksud ning tulud kontsertidest ja ballidest. Asutamise ajal maksis üks kontserdipilet liikmele pool rubla, liikme perepilet üks rubla ning mitteliikme pilet kaks rubla. Hiljem piletid kallinesid, kuid hindade proportsioonid liikmetele ja mitteliikmetele jäid samaks. Sissetulekud ja väljaminekud polnud tihtipeale tasakaalus: 1830. aastatel oldi suuremates üüriivõlgades. Rahade eest vastutas kassadirektor (*Director der Casse*).

1.5. Ruumid

Akadeemilise Musse ruumid asusid endises riiginõunik Magnus Johann von Bocki (1731(?)–1807) majas, praeguses Ülikooli t. 16 hoones, mida ülikool oli pidevalt kasutanud alates taasavamisest 1802. aastal. Esialgu Akadeemiline Musse üüris seda maja ja 1830. aastatel oli üürihind 2000 rubla aastas.³¹ Nagu selgub selle aastakümne juhatuse koosolekute protokollidest, peeti hinda kalliks ja ruumi väheseks. Kuigi 1820. aastail oli maja sisemust värskendatud, vajasid põrandad, seinad, aknad ja trepid suuremat remonti. Siiski ostis ülikool 1839. aastal von Bocki maja Akadeemilisele Mussele päriks.³² Vahelpeal üüriti 1830. aastail ajutiselt ruume ka kelleltki proua von Helmersenilt ning tollase Tartu kultuurielus tähtsat rolli mänginud Johann Friedrich La Trobe'ilt (1769–1845). La Trobe'i maja asus raieplatsil Kompanii täna-

va nurgal ning tema salongis toimus sellal ka Akadeemilise Musse korraldatud kontserte.

1830. aastail, enne maja ostu oli Akadeemilise Musse juhatuses korduvalt arutlusel, mida võtta ette kallite ja seltskonnale järjest ahtamaks jäävate ruumidega. Kõne all oli neli lahendusvõimalust, mis on ka päris huvitavad, kuigi majaost lõpetas asjad teisiti: (1) 1835. aastal kaaluti raieplatsil, umbes Kompanii tänava vastas asunud *Gesellschaft der Musse* maja ostmist. Selts oli laialiminemise äärel, Akadeemilise Musse soovivaaldusele vastati aga eitavalt, kuna maja pidi minema uue seltsi, *Ressource*'i valdusesse, mille liikmed olid korra juba ka koos käinud. Akadeemilise Musse juhtkond pidas korra aru, kas ei peaks *Ressource*'ile tegema ettepaneku seltskonnad ajaviiteõhtutel edaspidi ühendada. Ka see mõte ei kandnud vilja.³³ (2) Samal, 1835. aastal oli silmapiiril Akadeemilise Musse ümberasumine endisesse teatrimajja. Kasutult seisva maja Aleksandri ja Lao tänava nurgal kavatsesid omaniku ehitusmeistri Bäuerle järeltulijad ümber ehitada juhul, kui Akadeemiline Musse üürib seda vähemalt kolm aastat.³⁴ Juhatuse arvas, et koht oleks majanduslikult tulus, aasta üür oleks seal olnud 500 rubla. Leiti ka, et teatrimaja saal mahutaks rohkem inimesi, kui senised võimalused lubasid. Saa- nuks arvestada aastalaada ajal linnas viibivate külalistega, nii publiku kui ka liikmeskonna suurendamisega. Endine teatrimaja lubanuks korraldada suuremaid ja hiilgavamaid ülesastumisi, sest seal olid paremad dekoratsioonide paigutamise võimalused ning hea garderoob.³⁵

³⁰ Näiteks 1814. aastal muretsesid asjad kontsertideks ja ballideks maksid kokku 608 rubla ja 40 kopikat. Summa sisse mahtusid muu hulgas orkestrilava väärtusega 328 rubla, väiksed küünlajalad 3 rubla 50 kopikat, väiksed küünlakäärid 6 rubla, küünlaalustega noodipuldid 58 rubla 80 kopikat ja ventilaator 10 rubla. EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 5. Inventariraamat, 1814.

³¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, l. 62. Protokolliraamat, 1837.

³² EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 30. Protokolliraamat, 1839–1845.

³³ EAA, f. 2669, n. 1, s. 43, l. 77–77p. Protokolliraamat, 1835.

³⁴ Kahekordse puithoone oli ehitusmeister Johann Jakob Bäuerle (1746–1819) kohandanud teatrimajaks 1781. aastal, täpsemalt rändtruppide etendusteks, kuid 19. sajandi algul kehtestati Tartus teatrikeeld. Ehkki keeld veel kehtis, seati 1828. aastal kaks tuba näitemängude esitamiseks uuesti sisse. N. Raid (koost). Tartu ehitusmeistrid 17. sajandist kuni 19. sajandi keskpaigani. Tallinn, 1987, lk. 31; E. Kampus. Tartu saksa teatri ajaloost. – Tartu, baltisakslased ja Saksamaa. Tartu, 1998, lk. 178. Lagunev teatrimaja hävis Friedrich Kruse andmetel tuuletormis 1843. aastal (Fr. Kruse. Einiges Historische über die Musiker und Musik-Vereine in Dorpat. – Das Inland 1844, nr. 52, v. 832), Evald Kampuse järgi 1840. aastal tulekahjus (*Op. cit.*, lk. 178).

³⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 43, l. 41–45. Protokolliraamat, 1835.

Akadeemilise Musse hoone, tuntud ka kui von Bocki maja, praegu ülikooli õppehoone Ülikooli t. 16. Reinhold Sachker. Tartu ülikooli hooned 1902. TÜR KHO Fo Alb 1:3.

Mingil põhjusel plaanist loobuti. (3) Tähelepanuväärselt kõnekas on 1837. aasta teostamata jäänud otsus reorganiseeruda kirjandusklubi (*literärischer Privatverein*), kuna just see valdkond oli kujunenud seltsi põhihuviks ja liikmed tundsid oma tegevuses lähedast seost eelkõige lugemisseltside ja -ringidega. Arutleti juba, et ruumide osas piisaks eestost, lugemistoast ja lokaalist ürituste jaoks, umbkaudse üüriga 400–500 rubla aastas. Uue koha sisustus pidanuks olema elegantne, kasutades senisest üksnes parimas seisus mööbliesemeid.³⁶ (4) 1838. aastal kavandas Akadeemiline Musse täiesti uue maja ehitamist. Moodustati vastav komitee,³⁷ kelle aadressile saabus teadaolevalt kaks ehituskrundi pakkumist. Keegi A. Johansen soovitas ülalnimetatud endise teatrimaja krundi nr. 108/II Aleksandri ja Lao tänava nurgal pindalaga 105 m², hinnaks 5000 rubla.³⁸

Teine plaan tuli kaupmees Hermann Ludwig Frantzenilt, andes võimaluse ehitada hoone endisele kirikukrundile nr. 88/II Kalevi, Soola ja Aleksandri tänava nurgal. Krundi pindala oli 115 m² ja müügihind 16 400 rubla.³⁹

Ükski otsitud lahendustest ei realiseerunud. Nagu mainitud, ostis 1839. aastal Akadeemiline Musse ülikooli abiga pikaajast laenu võttes maja, kus nad olid seni tegutsenud ja mis tegelikult “kandis eneses enim selle ühingu vaimu”⁴⁰.

Majaostu üleandmise akt 1839. aasta 18. novembrist sisaldab ruumide üksikasjaliku loetelu.⁴¹ Hiljem on ruumijaotust majas pisut muudetud, mistõttu 19. sajandi esimese poole kirjeldus ei vasta päriselt praegusele õppeotstarbeks kohandatud maja sisemusele, eriti teise korruse koridorsüsteemi osas.⁴² Kui astume täna raekoja tagant mööda Üli-

³⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, 58p.–l. 59. Protokolliraamat, 1837.

³⁷ Die Committée zur Erbauung eines Mussengebäudes der Kaiserlichen Universität.

³⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 47, l. 51–52. Protokolliraamat, 1838.

³⁹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 47, l. 46–47. Protokolliraamat, 1838.

⁴⁰ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 21. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁴¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 30–33p. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁴² Majas Ülikooli t. 16 asuvad praegu Tartu ülikooli soome-ugri õppetool ja sotsiaal-pedagoogika osakond.

kooli tänavat peahoone poole, siis haarab endisaegse Akadeemilise Musse krunt terve vasemat kätt jääva hoonekompleksi. See omakorda koosneb kahest erineval ajal ehitatud, kuid ühtviisi 18. sajandi lõpust pärinevast majaosast. Ruumide kirjelduste põhjal näib, et Akadeemilise Musse ajal kasutati sissepääsuna rohkem peahoonepoolses majaotsas asunud ust, mis praeguseks on kinni müüritud.⁴³ Kujutledes, et siseneme majja näiteks aastal 1839, peaksime seda tegema just peahoonepoolse endise sissekäigu kaudu, mis tähendas eesust ja messingist kaunistustega klaasust.

Olulisemad Akadeemilise Musse seltskonnaruumid asusid teisel korrusel, sinna viis raudvarbadega ääristatud trepp. Jõudnud teise korruse esikusse, jäid paremat kätt väiksemad toad: piljardituba, mänguderuum ja lugemistuba. Vasemat kätt, s. t. Ülikooli tänava poole jäävas osas olid teisel korrusel suur ja väike saal. Suurem saal oli avar viie aknaga ruum ja siin oli toimunud ka ülikooli taasavamise aktus 1802. aastal. Seda ruumi nimetati peasaaliks, esimeseks tantsusaaliks või suureks seltskonnaruumiks. Väiksemat saali hüüti teiseks või lihtsalt tantsusaaliks. Kahte saali ühendas nn. itaalia topeltaknaga vaheruim – Ülikooli tänava poolisel fassaadil on praegugi näha laiema aknad kompleksi keskosas ja sissepääsu kohal.⁴⁴ Teise korruse vaheruimi vastas asus samasuguste akendega lugemistuba. Allkorrusel asusid söögituba ja puhvet, varasemal ajal oli puhvet olnud teisel korrusel.⁴⁵ Päeval ajal ning kontserdi- ja balliohtutel pakkus puhvetipidaja leskproua Helena Gackstetter seal suupisteid ja jookke.⁴⁶ 1838. aasta allikais on märgitud veel eraldi lampide ruumi (*Lampenzimmer*),⁴⁷ kus hoiti tõenäoliselt valgustustarbeid (saali kroonlühtrisse kulus ühel kontserdiõhtul näiteks

28 vahaküünalt⁴⁸). 1839. aastal osteti ruumidesse uus sisustus: kaks uut kroonlühtrit, kaks laelampi, 24 seinalampi, 20 laualampi, kaks peeglit, viis tosinat tooli tantsusaali, neli tosinat tooli muudesse ruumidesse, kaks peegilauda ning kaks lauda, mida seina äärde või diivani juurde asetada.⁴⁹ Mööbli, valgustuse, kütte, remondi ja saali väljaüürimise eest vastutas majadirektor (*Director des Lokals*).

Tartu mussedel ja üldse seesugustel ühingu- tül oli tavaliselt ka aed, kus sooja hooajal aega veeta. Akadeemilisel Mussel oma suveaeda polnud, kuid teadaolevatel andmetel üüris ta 1830. aastaist Toomemäe jalamil paiknenud professor Karl Morgensterni aeda. See ala hõlmas endisaegseid krunte nr. 49, 64 ja 65,⁵⁰ praegu moodustab see monumendi *Area Morgensterniana* taha ja kõrvale jääva nõlvaku. Morgensterni-aegne aiavalvuri maja on tänaseni säilinud. 1833. aastal pakkus Akadeemilisele Mussele aeda ka keegi hr. Jaquetsch, kuid Morgensterni maad peeti sobivamaks. Ühe suve üür oli sellelt 200 rubla.⁵¹ Aiaga seotud küsimusi lahendas aiadirektor (*Gartendirektor*).

2. Akadeemiline Musse ja muusikategevus 19. sajandi esimesel poolel

2.1. Põhitegevused

Akadeemilise Musse igapäevaelu tähendas kokkutulemisi õhtupoolikutel, mida igaüks endale meelepärase tegevusega täitis. Maja oli avatud pärastlõunati kella neljast kuni kümne või üheteistkümneni õhtul. Üritused – kontserdid, ballid, teatrietendused – algasid tavaliselt kell kuus õhtul. Muusikaõhtutel jäi uks avatuks keskööni, tant-

⁴³ Vrd. joonist EAA, f. 402, n. 10, s. 143; TÜR KHO Fo. Alb. 1:3.

⁴⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 30–33p. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁴⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 41, l. 28. Protokolliraamat, 1833.

⁴⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 23. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁴⁷ EAA, f. 2669, n. 1, s. 47, l. 30–30p. Protokolliraamat, 1838.

⁴⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 23. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁴⁹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 25. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁵⁰ EAA, f. 402, n. 10, s. 119. Ülikoolikruntide situatsiooniplaan, 1805.

⁵¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 41, l. 3–6; l. 13–14p. Protokolliraamat, 1833.

Nii 19. sajandi algupoole Tartus kui ka paljudes kaugemates kohtades veetsid härrad öhtutunde lugedes, vesteldes ja vaieldes. Tõmmati piipu, lauldi ja musitseeriti. Pildil u. 1828. aastast on taani matemaatikaprofessoril Chr. Jürgensenil käes tšello, pastor Chr. Mynster seisab püsti ja ta paistab laua taga istuvalt seltskonnalt paluvat tähelepanu, et midagi kitarrit esitada.

Wilhelm Ferdinand Bendz. Tušš.
Tabakskollegium u. 1828. Kongelige
Kobberstik Samling Kopenhagen.
Walter Salmen. Haus- und
Kammermusik: Privates Musizieren
im gesellschaftlichen Wandel.
Musikgeschichte in Bildern, kd. IV/3.
Leipzig.

suõhtu puhul kella kaheni öösel. Tavalistel musseõhtutel, kui mingeid erilisi üritusi polnud, käis tegevus rohkem kas lugemistoas või mänguruumides. Harrastatuim ajaviitemäng oli piljard, teises mänguruumis asusid ka male- ja doominolaud ning kaardid. Hasartmängud olid Akadeemilises Musses keelatud (1840. aastal oli trahv hasartmängu üritajale 28 rubla). Mängude eest vastutav direktor (*Spieldirector*) pidi olema juures, et vajadusel juhendada ja jälgida reeglitest kinnipidamist. 1837. aastal mainitakse, et ruum seisab põhiliselt tühjana,⁵² vähemasti sel ajal seal väga aгарalt aega ei veedetud.

Lugemistuppa telliti raamatuid ja perioodilisi väljaandeid. Mõlemad olid tollal väga hinnalised ja eraisikule koju tellimiseks sageli kallid. Akadeemilise Musse lugemisvarast on täpsemaid andmeid 1830. aastaist – telliti eri valdkondade ajalehti, ajakirju ja aastaraamatuid põhiliselt Saksamaalt ja Peterburist. Valik erinevaid teaduslikke, poliitilisi ja kunstidele pühendatud ajalehti oli arvukas ning teis-

te hulgas leidis ka Leipzgis ilmunud oma-aegne hinnatud muusikaajakiri Allgemeine musikalische Zeitung. Lugemistuba oli eraldi direktori hallata (*Zeitungsdirector*) ning tema vastutas ka Akadeemilise Musse dokumendiarhiivi eest. Kokkulepitud tingimustel võis väljaandeid koju laenutada. Levinud olid ühisarutelud, ettelugemised ning korraldati kirjandusõhtuid (*literärische Abendunterhaltung*). Näiteks 1820. aasta algul esines Akadeemilises Musses kolmapäeva- ja laupäevaõhtuti ülikooli saksa ja itaalia keele lektor Carl Eduard Raupach (1794–1882) teemal “Nibelungide laul” (paralleelselt Raupachi kirjandusõhtutega valmistus muusikute seltskond peagi saabuvaks suure reede kontserdiks ja kuna mõlemad üritused korraga majja ei mahtunud, hakati muusikaproove tegema edaspidi pühapäeviti ja laupäeva hommikuti usuteaduse professori Christian Friedrich Segelbachi (1763–1842) kodus⁵³).

Nii nagu tollases teatris mängiti palju muusikat, kõlas seda kindlasti ka Akadee-

⁵² EAA, f. 2669, n. 1, s. 3. Põhikirja trükk 1840, § 39–41; EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, l. 59. Protokolliraamat, 1837.

⁵³ EAA, f. 2669, n. 1, s. 28, l. 13–14. Protokolliraamat, 1820.

milise Musse teatriöhtutel. Akadeemilise Mussega seotud allikates mainitakse vahetevahel selliseid öhtuid (*dramatische Abendunterhaltungen, declamatorische Vorstellungen, theatralische Vorstellungen*) ja ühingu juhatuses oli isegi eraldi näitemängude eest vastutav direktor (*Theaterdirector*), või oli sellelaadne tegevus nimetatud mõne teise ala direktori kohustuste hulgas. Seaduse järgi aga teatrietendusi 19. sajandi algupoolel Tartus ei toimunud: Venemaa ülikoolilinnades oli teater keelatud keiser Paul I (oli troonil aastail 1796–1801) ukaasiga. Teatrikeeld kehtis Tartus alates 1804. aastast, rangemalt 1812. aastast ning tühistati alles 1867. aastal, mille tagajärjel ei saanud siin sel ajal tekkida püsisteatrit ning häiritud olid ka rändtruppide ülesastumised.

Suvisel ajal veedeti aega aias ja aiaöhtute juurde kuulus muusika. Suvehooaeg algas olenevalt ilmast aprillis või mais ning lõppes septembris või oktoobris. Aed oli avatud kindlatel aegadel, linnarahvas ja läbisõitjad, kes Akadeemilise Musse liikmed polnud, pidid sisse saamiseks ostma pileti.

Järgnevalt on keskendutud juba ainult muusikategemisele ja muud tegevused enam vaatluse alla ei tule.

2.2. Ballid

Akadeemilise Musse külastaja mõistis balli all arvatavasti iga tantsuöhtut, kus muusikat mängis väike ansambel või klaver, näiteks koos viiuliga. Tantsimist suurema saateorkestri järgi tuli harvem ette, see tähendas juba suuremat sündmust. Mõnikord järgnes tants vahetult kontserdile. Sel juhul planeeriti muusikaöhtut jätkav tants enamasti ette. Kui publik asus kontserdi lõppedes ilma juhatuse

eelneva nõusolekuta tantsima, võisid kaasneda pahandused juhatusega.⁵⁴ Levinud olid maskiballid, mida korraldati eriti talvisel aastalaada ajal. Ballide ajal töötas puhvet, kuid lisaks pakuti balliöhtul seltskonnale tasuta teed või puljongit, samuti muusikaöhtul.⁵⁵ Regulaarsed ühingusisesed ballid ja muusikaöhtud toimusid paar korda kuus, talvel aastalaada ajal tihedamini.

Ballideks kogunes tantsusaali keskmiselt sada külalist, väga pidulikul juhul, näiteks igaaastasele asutamispäeva ballile, kuni paarsada inimest.⁵⁶

Tollane ballikultuur kätkes endas kindlat reeglistikku, millest kinni hoidmist jälgiti.⁵⁷ Reegleid tuli üha meelde tuletada või korrigeerida, mistõttu neist on jäänud kirjalikesse dokumentidesse rohkem märke. Reeglid algasid riietumispiirangutega, näiteks nõudis etikett, et häärad kannavad ballil frakki ja kingi. Saabastes oli lubatud tantsida vaid sõjaväelastel, kui nad kandsid vormiriietust. Balliealiseks peeti Akadeemilises Musses tütarlapse alates 12. eluaastast, noormehi 16–17 aasta vanuselt.⁵⁸ Reeglid olid ka ballil käitumise ja peo lõpetamise kohta. Raskem oli raamidesse suruda üliõpilasi ja probleeme tuli pidevalt ette. Reeglitest kinnipidamise jälgimiseks, mitmesuguste ebameeldivate olukordade vältimiseks ja lahendamiseks ühingu ballidel ja kontserditel sõlmiti 1830. aastate keskel kokkulepe linna politseiga, kes kutsuti nendeks puhkudeks sinna korda hoidma.⁵⁹ Ballide eest vastutas ballidirektor (*Balldirector*). Sageli kandis sama direktor hoolt ka muusikaöhtute eest.

Balliöhtutel kehtis kindel tantsude järjekord ja tantse ehk tantsupartnereid broneeriti. Selleks puhuks olid vajalikud numbri-

⁵⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 24, l. 39–39pp. Protokolliraamat, 1816.

⁵⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 1. Põhikirja trükk 1814, § 17.

⁵⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 20. Ballipiletite registreerimisraamat, 1841–1845.

⁵⁷ Akadeemilise Musse balli- ja kontserdiöhtute kodukorra põhimõtteid on toodud näiteks varasemas autori artiklis, alapeatükis “Seltsielu ja muusika”, vt. Tartu varasem muusikaelu. – Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu. Tartu, 2005, lk. 443–455.

⁵⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 22. Protokolliraamat, 1814: põhikirja käsikiri 1814, § 35–37; EAA, f. 2669, n. 1, s. 3. Põhikirja trükk 1840, § 27.

⁵⁹ EAA, f. 1880, n. 2, s. 1348; EAA, f. 2669, n. 1, s. 3. Põhikirja trükk 1840, § 47.

šabloonid või tantsukaardid (*Tanznummer*), mis tähistasid tantsu järjenumbrit. Neid oli Akadeemilisel Mussel numbritega 1–8,⁶⁰ mis näitab, et traditsiooniliselt oli ballil kuni kaheksa broneeritavat tantsu. 1831. aastal kinnitati juhatuses koosolekul järgnev ballitantsude järjekord (*Tanzordnung für die Mussenbälle*): polonees(id) (*Polonaisen*), esimene anglees (*1te Anglaise*), ekossees (*Eccossaise*), teine anglees (*2te Anglaise*), kadrill(id) (*Quadrillen*), valss (*Walzer*) ja popurrü (*Potpourri*). Kolmanda tantsu võis asendada fransseesiga (*Franzaise*), kadrilli asemel võidi tantsida fransseesi või masurkat (*Mazurka*).⁶¹ Need tantsud olid omal ajal levinud ja meile väga tuttav valss oli tookord suhteliselt uus tants.

Akadeemilise Musse protokolliraamatutes on nimetatud aastatel 1814–1831 eraldi ballimuusikuna Johann Georg Prinzi († 1836), kes mängis tantsuks klaverit. Prinzi sissetulek ühelt Akadeemilise Musse ballilt oli keskmiselt 75 rubla, aastast 1814–1831 siin 765–1095 rubla. Samal ajal musitseeris Prinz ka Tartu teiste mussede tantsuõhtutel. 1819. aasta alguses juhtus, et Akadeemiline Musse pidi määrama oma ballid just selle järgi, kuidas sobis Prinzele, sest *Gesellschaft der Musse* ja Bürgermusse olid oma balliohtute graafiku juba kinnitanud.⁶² Nii Akadeemiline Musse kui ka teised ajaviiteklubid tähendasid linnas tegutsevatele muusikutele üsna avaraid võimalusi tööks.⁶³

2.3. Pillid, noodid, esemed

Suures saalis seisis klaver, mida algul laenati. Esimene suur, kaasaegse inglise mehhanismiga klaver (*englischer Flügel*) osteti 1818. aastal väärtusega 1600 rubla,⁶⁴ ostu soovitas 1815. aastast arstiteaduskonna professor Johann Christian Moier (1786–1858).⁶⁵ 1823. aastal müüdi sama pill 1100 rublaga kaupmees Stegemannile.⁶⁶ Pidev klaveri laenamine ajaviiteõhtuteks oli siiski tülikas. 1840. aastate algul võeti juhatuses vastu otsus osta taas oma klaver (*ein Forte-Piano-Instrument*).⁶⁷ Ülikooli muusikaõpetaja Friedrich Brenner oli nõus müüma oma tiibklaverit 1000 rubla eest, sest ta kavatses muretseda Tartus tegutsevalt pillimeistrilt Hasselt uue pilli. Ka vana, müümisele mõeldud pill oli Hasse valmistatud.⁶⁸ Kokkuvõttes lahenes olukord aga teisiti – 12. veebruaril 1842. aastal saabus majja välismaist päritolu klaver pillmeister Hasse poolse kingitusena Akadeemilisele Mussele.⁶⁹ Et suur klaver saadi kingiks, siis otsustati ülejäänud summa eest osta juurde väiksem tahvelklaver (*taffelförmiges Instrument*). Tahvelklaver oleks sobinud tagasihoidlikumateks koosviibimisteks väikses saalis, tiibklaver oli eeskätt kontsertide jaoks suures saalis. 1842. aasta sügisel oli tahvelklaver siiski veel ostmata.⁷⁰

Musse inventari hulgas on nimetatud veel mõningaid orkestripille – kahte metsasarve, klarnetit, tšellot ning kasutamiskõlbmatut, ilma keelteta kontrabassi koos poognaga.⁷¹

⁶⁰ EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 10. Inventariraamat 1814.

⁶¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 39, l. 8. Protokolliraamat, 1830–1831.

⁶² EAA, f. 2669, n. 1, s. 27, l. 1. Protokolliraamat, 1819.

⁶³ Vrd. F. Dahlström. Die Stadt als Wirkungsfeld für Musiker. – Musikgeschichte Nordeuropas: Dänemark, Finnland, Island, Norwegen, Schweden. Stuttgart, Weimar, 2001, lk. 104–127.

⁶⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 26, l. 6. Protokolliraamat, 1818.

⁶⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 23, l. 25. Protokolliraamat, 1815. Professor Moier oli ülikooli ringkondades tuntud hea klaverimängijana. Tema eestvõttel toimus Akadeemilises Musses rohkesti heategevuskontserte. Vt. ka N. Pirogov. Elu küsimusi. Vana arsti päevik. – Mälestusi Tartu Ülikoolist (17.–19. sajand). Tallinn, 1986, lk. 31.

⁶⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 31, l. 8. Protokolliraamat, 1823.

⁶⁷ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, 21p. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁶⁸ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 75–75p. Protokolliraamat, 1839–1845. Pillmeister ja klaverihäälstaja Friedrich Wilhelm Hasse tegutses Tartus teadaolevalt 1830.–1860. aastatel. Üks Hasse valmistatud tahvelklaver asub praegu Tartu 19. sajandi Linnakodaniku Muuseumis.

⁶⁹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 87–88. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁷⁰ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, l. 28. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁷¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 82, lp.–l. 2. Inventariraamat, 1833; EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, l. 65. Protokolliraamat, 1837; EAA, f. 2669, n. 1, s. 47, l. 30–31p. Protokolliraamat, 1838; vt. ka EAA, f. 2669, n. 1, s. 81, 11p.–14p. Inventariraamat, 1844.

Need pillid olid ühingu muu vara hulka jäänud seisma ja aktiivses kasutuses pillid ei tarvitsenud otseselt Akadeemilisele Mussele kuuluda. 1837. aastal on märgitud Akadeemilisele Mussele kuulunud 22 noodivihikut. Need sisaldasid peamiselt orkestriteoseid – sümfooniat ja avamänge, kuid kõik noodid polnud täielikud,⁷² näiteks võis mõne pilli partii olla puudu.

Ballidel ja muusikaõhtutel sai muusikut, muusikute ansamblit või orkestrit näha mängimas poodiumil. Kontsertidel läks vaja suuremat lava, ballidel väiksemat.⁷³ Ballipoodiumiga koos on mainitud veel kuut metalset küünaljalga.⁷⁴ 1830. aastail oli Akadeemilises Musses 14 noodipulti⁷⁵ – seega võis paremal juhul esineda siin kuni 28 mängijast koosnev orkester. See oli tollase aja kohta suur arv ja viitab orkestrikoosseisule, milles peale keelpillide oli erinevat liiki puhkpille, igähte kaks (niinimetatud kahene koosseis). Allikais on täpsustatud, et pooled puldid olid valmistatud mahagonipuust ja üle poleeritud ning pooled noodipuldid tavalisest puust ja poleerima-ta. Nagu tollal vajalik, olid kõik noodipuldid varustatud küünlahoidjaga. Küünalde põletamise juures läks vaja ka küünlakääre, mida samuti üles loetakse.⁷⁶ Esemid hoiti kõrval- ja abiruumides. Näiteks teiseldatavad poodiumid olid hoiul suure saali kõrval paiknevas ruumis. Kusagil hoiti veel kahte pika varrega harja ning ühte rasket kivise varrega harja põranda poonimiseks ja värvipintsli, mis loeti balliõhtuteks vajaminevate tarvete hulka⁷⁷ (pintsliga dekoreeriti tõenäoliselt ruume tantsuõhtute, maskiballide või ka teatrietenduste puhuks).

2.4. Muusikaõhtute korraldus ja muusikategijad

Akadeemilise Musse kontserdielu haaras ühingusisesed ja regulaarsemalt toimunud muusikaõhtud (*Liebhaber-Concerte, musikalische Abendunterhaltungen*). 1814. aasta põhikiri märkis, et talvehooajal oli ette nähtud kümme kontserti, mida korraldati üle kahe nädala vaheldumisi ballidega.⁷⁸ Neile lisandusid kohalike muusikute või väga sageli just talvisel aastalaada ajal külalisena linna saabunud muusikute kontserdid, mille korraldamisel võis Akadeemiline Musse rohkemal või vähemal määral abiks olla. Suurema hoo sai muusikategevus Akadeemilises Musses 1820. aastate alguseks, selle katkestas maja esialgne remont kümnendi keskpaiku. Kontsertide poolest oli tihedaim 1828. ja järgnevad aastad, kontsertide sagedus langes järsult koos kriisiga kogu ühingu tegevuses. Alates 1830. aastate lõpust hakkasid Tartust läbi sõitnud külalismsuusikud sagedamini üles astuma juba teiseks kontserdisaali kujunenud ja suuremat publikut mahutavas paigas, ülikooli aulas.

Muusikaõhtute korralduse eest vastutasid juhatuse liikmed või üks liige, keda nimetati kontserdidirektori (Concert-Direktor). Näiteks teame, et aastatel 1834–1836 oli Akadeemilise Musse kontserdidirektori hili sem kuulus malemängija Lionel Kieseritzky (1805–1853). Pärast teda täitis seda ülesannet pastor Carl Gehewe (1796–1856).⁷⁹ Mõlemad mängisid ka ise pilli, vähemalt on teada Gehewe viulimänguoskused ja Kieseritzky dirigeerimisharrastus. Kontserdidirektorid võisid

⁷² EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, l. 65. Protokolliraamat, 1837.

⁷³ EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 10. Inventariraamat 1814; EAA, f. 2669, n. 1, s. 82, 1p.–l. 2. Inventariraamat, 1833.

⁷⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 1. Inventariraamat 1814.

⁷⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 10. Inventariraamat 1814.

⁷⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 46, l. 65. Protokolliraamat, 1837.

⁷⁷ EAA, f. 2669, n. 1, s. 80, l. 5, 10. Inventariraamat 1814.

⁷⁸ *Im Winter werden des Sonntags abwechselnd zehn Bälle und zehn Liebhaber-Concerte gegeben, bei welchen Bouillon oder Thee unentgeltlich gereicht werden wird.* EAA, f. 2669, n. 1, s. 1. Põhikirja trükk 1814, § 17.

⁷⁹ Lionel Kieseritzky sündis Tartus ja õppis ülikoolis aastail 1825–1829 matemaatikat ja õigusteadust. 1839. aastal lahkus ta Pariisi. Tartus sündinud ja ülikoolis aastatel 1817–1819 teoloogiat õppinud Carl Gehewe töötas 1820. aastatel Rõngus kirikuõpetajana. 1831. aastast oli ta Tartus maakoguduse pastor ja teatavasti üks Õpetatud Eesti Seltsi asutajaliikmetest ning president. Deutschbaltisches biographisches Lexikon 1710–1960. Hrsg. von W. Lenz. Böhlau, Köln, 1970, lk. 380, 237.

vahel ise muusikat juhatada, kuid üldiselt oli selleks palgatud eraldi muusikajuht, keda küll samuti kontserdi- ehk muusikadirektori nimetati, kuid see ei tähendanud juhatuse liikme funktsiooni. Juhatusse kuulunud kontserdidi- rektori kohustuste hulgas oli suhelda muusi- kutega, teavitada juhatust kontserdi andmise soovivaldustest, kooskõlastada muusiku ja ju- hatuse vahel saali üürimise tingimused, panna kontserdi teadaanne ajalehte ning korraldada pileтите müüki. Pileteid müüdi enamasti kont- serdipäeval, paar tundi enne algust juhatuse ruumis ning rangete reeglite järgi, millest lä- hemalt allpool publiku-teema juures.

Akadeemilise Mussega seotud muusikate- gijate hulgas võib 19. sajandi esimesel poolel eristada kolme rühma: kohalikud muusika- harrastajad, kohalikud muusikud ja külalis- muusikud. Sageli esinesid nad kõik üheskoos. Eriti väiksemates linnades oli tollal veel täiesti tavaline, et ansamblites, kapellides ja orkest- rites mängis väga erineva positsiooni ja oskus- tega muusikuid. Akadeemilise Musse muusi- kaõhtutel mänginud orkestrist moodustasid ilmselt suurema jao muusikaasjaarmastajad ehk muusikasõbrad – professorid, üliõpila- sed ja teised Akadeemilise Mussega seotud isikud. Nimeliselt on orkestri liikmeid vähe teada (1820. aastatel mängis seal üliõpilasena klarnetit tulevane keeleteadlane Ferdinand Johann Wiedemann (1805–1887)⁸⁰).

Lisaks oma liikmetest muusikaharrasta- jatele kutsuti Akadeemilise Musse orkestris- se mängima linnas tegutsevaid muusikuid, näiteks endine linnamuusik Johann Ludwig Schultz († 1831) ja muusikaõpetaja Stefan Dietrich Bader (* 1778 või 1780). Liikmemak- sust vabastatud muusikutena on algusaastatel mainitud ka kedagi Ahlschwerdti ning Ehlerzi (viimane suri 1814. aasta sügis-talvel).

Muusikajuhiks oli Akadeemilises Musses eraldi palgaline muusik, keda nimetati muusika- või vahel ka kontserdidirektori (Musicdirector, Concertdirector).⁸¹ Nagu ees- pool öeldud, võib nimetus “kontserdidirektor” tekitada segadust, sest nii kutsuti ka kontser- tide korraldamise eest vastutanud direktorit juhatusest (kes ei olnud palgaline muusik ehk dirigent, isegi kui mõni neist muusikat juhatas). Akadeemilise Musse muusikajuhti- deks olid üldiselt ülikooli muusikaõpetajad. Taasavatud ülikooli esimene muusikaõpetaja Heinrich Wilhelm Fricke (1763–1839) jagas 1814. aasta sügisest 1815. aasta sügiseni Aka- deemilise Musse muusikajuhi kohta linnas te- gutseva muusikaõpetaja Bartelsiga (Bartelsen) ja nende aastapalk 250 rubla jagunes mõlema vahel võrdselt. Huvitava faktina on ka teada, et muusikajuhi valimisel 30. novembril 1814. aastal kogus Fricke 26 ja Bartels 41 häält.⁸² 1815. aastal läks Fricke elama Peterburi⁸³ ja Akadeemilises Musses jätkas muusikaõpe- taja Bartels, kes lahkus mõni aasta hiljem.⁸⁴ Seejärel oli pikemat aega Akadeemilise Mus- se muusikajuhiks ülikooli muusikadirektor Nicolai Thomson (1777–1839). Tema kandida- tuuri arutati juhatuse koosolekul 20. septemb- ril 1817. aastal⁸⁵ ja ta oli ametis kuni surmani. Järgmisest ülikooli muusikadirektorst Fried- rich Brennerist (1815–1898) pole otseseid tea- teid Akadeemilise Musse muusikajuhi kohal, kuigi (eriti oma ametisse asumise aastast) 1839 paistis ta silma Tartu avaliku muusikaelu kor- raldajana, rajades näiteks ka üliõpilaste laulu- ühingu *Academischer Gesangverein*.

1840. aastail püüdis Akadeemiline Musse oma muusikategevust ümber seada ning tööta- ti välja uus muusikaõhtute ja ballide korraldus. Kuue balli ja 25 muusikaõhtu korraldamiseks aastast eraldati eelarvesse 1000 rubla.⁸⁶ Asuti

⁸⁰ K. Leichter. Akadeemik F. J. Wiedemann – suur muusikaharrastaja. – Keset muusikat. Tartu, 1997, lk. 366–370.

⁸¹ Für die Anordnung um Leitung der Concerte wird ein Concert-Director mit einem Gehalte angestellt. EAA, f. 2669, n. 1, s. 22. Protokolliraamat, 1814: põhikirja käsikiri 1814, § 41.

⁸² EAA, f. 2669, n. 1, s. 22, l. 45. Protokolliraamat, 1814.

⁸³ EAA, f. 402, n. 3, s. 1786, l. 25j. Tartu Keiserlik Ülikool: Heinrich Wilhelm Fricke isikutoimik.

⁸⁴ Dörptsche Zeitung 15.04.1817; EAA, f. 2669, n. 1, s. 10, l. 3. Liikmenimekirjad, 1814–1820.

⁸⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 25, l. 14. Protokolliraamat, 1817.

⁸⁶ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, 5p. Protokolliraamat, 1840–1856.

otsima nendeks üritusteks sobivat muusikut ja pilliansamblit (*Musikcorps, Musikanten-Truppe, Kapelle, Musikgesellschaft, Musikverein*). Peagi kirjutas juhatus alla dokumendile, et alates 1. septembrist 1840 tuleb Akadeemilise Musse teenistusse keegi muusikadirektor Hermann koos 8-mehelise ansambliga.⁸⁷ Suveks laekus aga veel üks soovivaaldu muusik Rudolph Pohleylt, kellele oli tehtud sama ettepanek. Kuigi tegelikult hakkas muusikat edaspidi tegema siiski Hermann, on Pohley⁸⁸ puudutav protokoll huvitav. Pohley 10-liikmeline muusikute grupp hakanuks aastas saama 300 rubla ja selle summa eest oluaksid nad kohustatud mängima aastas 25 muusikaõhtut, kus teenistus oli kaheksa rubla, ja viiel ballil, kus teenistus oli 20 rubla. Palk pidi makstama kohe pärast iga ülesastumist. Kui Akadeemiline Musse vajas muusikat teistel ajaviiteõhtutel ja ballidel, siis oleks tulnud selle eest eraldi maksta. Juuni- ja juulikuus võisid muusikud linnast lahkuda ning mädgida väljaspool Tartut.⁸⁹ Töenäoliselt võeti muusik Hermann tööle sarnastel tingimustel, kuid ta jäi mussesse küllaltki lühikeseks ajaks. Juba mõne kuu pärast kirjutas ta juhatusale palvekirja, paludes end muusikukohustustest vabaks seoses lahkumisega Preisimaale, kuhu ta kavatses sõita pärast vastlaid. Juhatus ei teinud talle takistusi.⁹⁰ Lepiti kokku, et kuni järgmise, 1841. aasta 1. augustini jääb talle õigus jätkata samal kohal, kui ta peaks nimetatud ajavahes Tartusse tagasi pöörduma.⁹¹ Hermann tagasi ei tulnud⁹² ja järgnevalt sõlmiti leping kellegi muusik Quilmanniga üheks aastaks. Quilmanni leping kehtis alates 1. septembrist 1841⁹³ ja tema ansambel oli 9-liikmeline.

Eeltoodu põhjal võib järeldada, et püsivat tudengite-professorite ansamblit, nagu oli ol-

nud varasematel aegadel, 1840. aastatel Akadeemilise Musse juures enam ei tegutsenud. Regulaarseteks muusikaõhtuteks ja ballideks tehti hooajalisi lepinguid muusikuga, kellega oli kaasas oma ansambel. Veel 1844. aasta augustis plaaniti selles osas läbirääkimisi “Manteuffeli kapelliga” (*die Manteuffelsche Capelle, Pregergesellschaft*), kuid märgitud hooajal Akadeemilise Musse tegevus katkes ja taastus alles sajandi teisel poolel.

2.5. Külalismuusikud

Mitmelt poolt saabus Akadeemilise Musse saali esinema ka külalismuusikuid. Riia kaudu Venemaale või sealt tagasi reisiv muusik sattus tol, vaid maanteid pidi reismise ajal üpris hõlpsasti Emajõelinnale, see oli paras peatuskoht teel. Kas teda aga Akadeemilises Musses soovitud külalisena vastu võeti ja aidati kontserti korraldada, seda määrasid sageli isiklikud soovitused. Kindlasti oli neid esineda soovijaid, kes üürisid kontserdiks ühingu saali, kuid kel lähemad sidemed Akadeemilise Mussega puudusid. Oluliseks osutusid sageli siiski ülikooli professorite mitmesugused laiemad kontaktid ja eelistused. Esinejate suhe Akadeemilise Mussega määras eelkõige saali üürimise tingimused, mille kirjutas igale muusikule eraldi ette ühingu juhatus. Ühingu vähemtähtsad muusikud maksid kontserti andes kõik õhtuga kaasnevad kulud. Kui esinejal tuli tasuda nii küttele, valgustusele kui ka teenindusele (nt. uksehoidja palk) minevad kulud, siis ulatus summa 50 rublani, nagu näiteks ühe laulja Schneideri puhul 1816. aastal. Külalisesineja kontserdi piletitest saadud ülejäänud tulu läks küll esinejale, kuid kontsert tasus end tavalisi saaliüüri tingimusi arvestades vaid

⁸⁷ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, l. 18. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁸⁸ Rudolph Pohley kohta on teada, et ta oli pärit Leipzigit ning kandideeris 1839. aastal koos ülalmainitud muusiku Brenneriga ülikooli muusikaõpetaja kohale. EAA, f. 402, n. 3, s. 173, l. 6. Tartu Keiserlik Ülikool: Friedrich Brenneri isikutoimik.

⁸⁹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, l. 11. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁹⁰ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, l. 17. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁹¹ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 47–47p. Protokolliraamat, 1839–1845.

⁹² EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, l. 20. Protokolliraamat, 1840–1856.

⁹³ EAA, f. 2669, n. 1, s. 7, 20p. Protokolliraamat, 1840–1856; EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 59. Protokolliraamat, 1839–1845.

siis ära, kui oli oodata suuremat publikut. Nimekamad muusikud, kelle kontserdile kogunes eeldatavalt rohkem kuulajaid, said saali üürides sageli soodustuse, olles kohustatud kompenseerima vaid õhtu valgustusele ehk küünaldele tehtud kulutused. Königsbergi muusikadirektor Heinrich Präger pidi 1816. aastal maksma näiteks oma kontserdiõhtu valgustuse eest ühinguile vaid 15 rubla. Juhtkonna otsusel võidi mõni muusik üüritasudest täiesti vabastada. Esmajoones puudutas saali tasuta andmine kontserdiks kohalikke muusikuid ja muusikaharrastajaid, kes ühingu kontserdielule pidevalt kaasa aitasid. Kuna kontserdid ja ballid olid peale liikmemaksude Akadeemilise Musse põhiliseks sissetulekuallikaks, ei tehtud soodustusi üldiselt siiski väga vabalt. Kontserdipilet maksis keskmiselt pool kuni kaks rubla.

Aastail 1830–1835 oli Akadeemilise Mussega ja eriti La Trobe'i majas toimunud ühingu kontsertidega tihedalt seotud kunstidehuvilise Raadi mõisniku Karl Gotthard Lipharti (1778–1853) juures soositud keelpillikvartett, eesotsas Berliinist tulnud ning hiljem Leipzigi *Gewandhaus*-orkestrisse mängima läinud esiviuldaja Ferdinand Davidiga (1810–1873). Lipharti kvarteti liikmed andsid Akadeemilises Musses kontserte just oma soolokavadega, soleerides kohaliku orkestri ees.

Akadeemilise Musse külalismuusikute seas oli enim Saksamaalt (Stuttgart, Berliin, München, Hamburg, Frankfurt Maini ääres) saabunud. Nende hulgas oli omaaegseid tuntud õukonnamuusikuid-lauljaid: Hannoveri õuelaulja J. Heldenmuth (1818) ja Saksi õuelaulja Franz Siebert (1828), samast õukonnast flöödimängija Otto Kessner (1828), Preisi õukonna fagotimängija hr. Bärmann (1820), Bayeri õukonna klarnetimängija Heinrich Bärmann (1823) ning Hessen-Darmstadti õukonna klarnetimängija Wilhelm Wagner (1835). Muusikute ja lauljatega olid esindatud ka Rootsi, Austria Lombardia ning Vene õukond. Venemaalt, peamiselt Peterburist, aga ka Moskvast tuli muusikuid kokku suurusarvult järgmisena pärast Saksamaad. Tuldi veel Pariisist, Roomast, Londonist, Prahast

J. Zdekauer. Tartu tüüp. Akvarell u. 1830. ERM K 2589.

ning Ungari poolelt, lähimatest linnadest Riist ja Tallinnast. Külalismuusikute nimekiri koosneb üsna erinevatest pillimängijatest ja lauljatest nii positsiooni, taseme kui ka vanuse poolest. Esines õukonnaga seotud muusikuid, aga ka lihtsalt rändvirtuoose, näitlejaid, lihtsamaid pillimehi ja lauljaid ning lapsi, kes reisid ja andsid kontserte koos vanematega. Ilmekad on juhud, kui üks muusik on andnud mitu kontserti järjest või esinenud uuesti, kuid hiljem, olles turneeaga tagasiteel koju – need väljendavad muusikulaulja menukust.

2.6. Publik ja kontserdi ülesehitus

Valdava osa Akadeemilise Musse 19. sajandi esimese poole kontserdipublikust moodustasid õppejõud, ülikooli töötajad ja üliõpilased ning nendega seotud inimesed. Kindlasti oli publiku hulgas nii linna kui ka selle ümbruskonna elanikke. Pileti hankimine publikule väljastpoolt Akadeemilise Musse ringkonda oli tehtud tunduvalt keerulisemaks ja pileti hind oli neile kallim. Enamik daamidest tuli kontserdile ilmselt koos seltsiliikmest

abikaasa ja lastega. Kontserdile lubati lapsi kaasa võtta, kuid vanus pidi olema tütaridel vähemalt kuus aastat ja poegadel kaheksa. Lapsel oli õigus ühineda perepiletiga kuni 21. eluaastani, abielus lapsed ei saanud enam vanemate piletiga liituda. Juhul kui ema-isa, õde-vend või kasulaps elas perekonna juures, arvestati teda kui pereliiget. Kostiline polnud pereliige, üldjuhul ei loetud pere hulka ka laste kasvatajaid. Neile oli sissepääs avatud vaid juhul, kui nad tulid hoolealuseid saatma.⁹⁴

Kontserdikülastaja pidi eelnevalt saatma juhatusele sedeli nime ja märkusega, kas tegemist on ühingu liikmega. Kes liige polnud, pidi taotlema kõigepealt kohta saalis (*Ort-Carte*), samal ajal kui liikmetel oli see üldise külastuskaardi (*Entre-Karte*) näol juba olemas. Kui kontserdile ei tulnud kogu pere, pidi nimed piletile eraldi välja kirjutama, muidu oli kirjas vaid pereliikmete arv. Mitmeliikme piletil olid nimed igal juhul välja kirjutatud. Isik, kes püüdis piletit mõnest teisest kui selleks ettenähtud uksest sisse saada, saadeti tagasi ja tal keelati edaspidi Akadeemilise Musse kontserte külastada. Publiku hulk kontsertidel võis 1830. aastail ulatuda kuni 60 inimeseni, vähemasti osteti 1839. aastal Akadeemilise Musse suurde saali see arv toole.⁹⁵

Tollane kontsert koosnes enamasti kahest poolest ja ühe õhtu repertuaar võis olla üsna kirev. Orkestriteostega vaheldusid teosed soolopillile ning laulud ja aariad orkestri või klaveri saatel. Alguses ja lõpus kõlas puhas orkestrimuusika. Kavas oli eelkõige kaasaegne või lähimineviku, peamiselt saksa muusika (nt. Beethoven, Mendelssohn-Bartholdy, Spohr, Schumann) ning väga sageli meile tundmatute heliloojate muusika. Meeleldi esitati ja kuulati asjaarmastajate kirjutatud lugusid. Üpris tihti esitasid külalismsuusikud oma teoseid ja improviseerisid mõnel tuntud meloodial. Kontsert või muusikaõhtu tähendas tollal eelkõige seltskondlikku ajaviidet, kus piirid esinejate ja publiku vahel polnud

veel nii selgelt eristunud, kui me ehk tänapäeval oleme harjunud.

Lõpetuseks

Käesolev artikkel on valminud Tartu varasema muusikaelu uurimise raames. 19. sajandi esimesel poolel oli ülikooli professoreid, linna ja linnaümbruse intelligentsi ning üliõpilasi koondav Akadeemiline Musse alates selle asutamisest 1814. aastal üheks Tartu kontserdielu keskuseks. Ühingu rolli selle linna varase avaliku muusikaelu kujunemisel ja külalisesinejate vastuvõtul on raske ülehinnata. Linlaste meelelahutuses oli muusika ühingu üritustel vajalik või vältimatu osa. Akadeemilise Musse tegevus oli sarnane teiste tollaste ajaviiteühingutega. Tähtis oli käia regulaarselt koos ning veeta sisukalt aega, kuid tüüpiliselt teistele “mussedele” ja klubidele poldud väga avatud ülejäänud seltskonnakihtidele peale akadeemilise ja kõrgelt haritud ringkonna. Omasuguste ühingu hulgas oli Akadeemiline Musse akadeemilisem, sest tema eesmärgipärase tegevuse määrasid eelkõige ülikooli õppejõud, kelle mitmekülgsem haritus peegeldus kahtlemata ka nende harrastustes. Selles vaimus püüti hoida samuti Tartu tollaste üliõpilaste vaba aeg.

Geiu Rohtla

(1975)

Lõpetanud Eesti Muusikaakadeemia muusikateaduse erialal, MA. Alates 1998. aastast töötab samas teadurina ja 2002. aastast ka Tartu Ülikooli Raamatukogus. Peamine uurimisvaldkond on Eesti varasem muusikaelu ning ajaloolised muusikatrükised ja -käsikirjad. Varasemad publikatsioonid on ilmunud Eesti Muusikaloo Toimetiste sarjas ning teoses “Tartu. Ajalugu ja kultuurilugu” (Tartu, 2005).

⁹⁴ EAA, f. 2669, n. 1, s. 22, l. 37–38. Protokolliraamat, 1814.

⁹⁵ EAA, f. 2669, n. 1, s. 49, l. 25. Protokolliraamat, 1839–1845.